

شرح و تفسیر مواد از قانون مجازات اسلامی

◆ ممدعلی افوت

(قاضی سابق دیوان عالی کشور و وکیل پایه یک دادگستری)

(قسمت پایانی)

مبحث اول: شرایط تجاوز

بدیهی است مقدمه و زمینه‌سازی هر عمل دفاعی، تجاوز یا حمله‌ای است که جان، مال و ناموس فرد را مورد تهدید قرار می‌دهد، به طوری که بدون تجاوز یا حمله، دفاع متصور نیست. تجاوز خود دارای چهار خصیصه است:

۱ - فعلیت داشتن؛

۲ - غیرقانونی بودن؛

۳ - مخاطره‌آمیز بودن؛

۴ - عمدی بودن.

یکم: فعلیت داشتن؛ به موجب ماده (۶۱) قانون مجازات اسلامی، تجاوز باید فعلیت داشته یا خطر قریب الوقوع باشد. منظور از فعلیت داشتن تقارن زمانی بین حمله و دفاع است؛ مانند این که کسی با چوب یا چاقو به دیگری حمله برد؛ و منظور از خطر قریب الوقوع زمانی است که تجاوز به حد فعلیت نرسیده اما به نحوی است که هرگونه اقدام دیگری برای مدافع به جز دفاع، غیر ممکن است. به همین دلیل است که در بند ۳ ماده (۶۱) قانون مزبور، در بیان شرایط دفاع آمده است: «..... توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد».

در رأی مورخ ۲۷ ژوئن ۱۹۲۷ م، دیوان کشور فرانسه بیان شده است: «فرض دفاع مشروع زمانی است که حمله مربوط به زمان حال باشد و تنها به همین دلیل است که دفاع ضرورت پیدا می‌کند.»^(۱) دوم: غیرقانونی بودن؛ حمله یا تعرض باید برخلاف قانون باشد. به موجب ماده (۶۲) قانون مجازات اسلامی، مقاومت در برابر قوای تأمینی و انتظامی در مواقعی که مشغول انجام وظیفه خود باشند، دفاع محسوب نمی‌شود.

با توجه به این ماده، در صورتی که مدافع، آگاه از مأموریت مأمور باشد و با این حال در مقابل تعرض به دفاع برخیزد، چنین دفاعی مشروع محسوب نمی‌گردد. تمرد و مقاومت در برابر مأمورین نه تنها دفاع نیست بلکه خود جرم بوده و مستلزم مجازات است؛ زیرا به موجب ماده (۶۰۷) قانون مجازات اسلامی، هرگونه حمله یا مقاومتی که با علم و آگاهی نسبت به مأمورین دولت در حین انجام وظیفه آنان به عمل آید تمرد محسوب می‌شود و مجازات آن به شرح زیر است: اقدام مأمور به تعرض در حال انجام وظیفه مستلزم آگاهی شخص مورد تعرض از مأمور بودن متعرض است و این امر زمانی حاصل می‌شود که مأمور خود

را معرفی کند یا اوضاع و احوال از چنین امری حکایت نماید؛ اگر مأموری بدون این که خود را معرفی کند و با لباس شخصی مبادرت به الزام مدافع به رفتن به محلی (دادگاه، یا حوزه انتظامی) نماید و در این حال شخص دستگیر شده دفاع نماید، در صورت ارتکاب جرم ضرب یا جرح مأمور، دفاع او مشروع است. با توجه به این که قانونگذار اصل را بر عدم محاسبه مقاومت در برابر مأمورین به عنوان دفاع قرار داده است، اثبات عدم آگاهی مدافع نسبت به مأمور بودن مهاجم با شخص مدافع است.

در حقوق فرانسه نیز همانند حقوق کشورما، اصل بر غیرقانونی بودن مقاومت در برابر مأمور است.^(۲)

با عنایت به موارد فوق، اگر مأمور از حدود انجام وظیفه خارج شود. مانند اینکه برای جلب شخص مبادرت به ضرب و شتم نموده و بدون توجیه وی را جلب نماید، مقاومت در برابر چنین مأموری دفاع محسوب می‌شود؛ زیرا او از حدود انجام وظیفه خارج شده است. به همین دلیل است که قسمت دوم ماده (۶۲) قانون مجازات اسلامی مقرر داشته:

«هرگاه قوای مزبور از حدود و وظیفه خود خارج شوند و حسب ادله و قرائن موجود خوف آن باشد که عملیات آنان موجب قتل یا جرح تا تعرض به عرض و یا ناموس گردد در این صورت دفاع جایز است.»

سوم: مخاطره آمیز بودن: مدافع باید خود را در معرض خطر ببیند تا بتواند دفاع کند. قانونگذار ایران در ماده (۶۱) عبارت "خطر قریب الوقوع" را به کار برده است. همان گونه که گفته شد، ممکن است حمله فعلیت نداشته ولی خطر قریب الوقوع باشد؛ مانند این که کسی به سمت دیگری تیراندازی کند و در مدافع به طور معقول این احساس به وجود آید که تیراندازی ادامه خواهد داشت. به همین خاطر است که قانونگذار در بند "الف" ماده (۶۲۷) قانون مرقوم، یکی از شرایط دفاع را خوف برای مدافع بر شمرده و بیان داشته: «خوف برای نفس یا عرض یا ناموس باید مستند به قرائن معقول باشد.»

در نتیجه باید گفت، در تشخیص خطر، معیار "نوعی" (۳) حاکم است و مدافع نمی تواند بدون اینکه عملش مستند به قرائن و دلایل معقول باشد به این دفاع که خیال می کرده خطر قریب الوقوع او را تهدید می کند متوسل شود. در آرای دیوان عالی کشور به لزوم وجود خطر در دفاع اشاره شده است. به موجب حکم شماره ۱۵۸۸/۲ مورخ ۲۵/۷/۲۵ شعبه دوم: «اگر کسی که مورد حمله واقع شده است، اسلحه یا آلت حمله کننده را بگیرد و با همان اسلحه او را بکشد این عمل دفاع قانونی محسوب نمی شود؛ چون پس از گرفتن اسلحه از طرف مقابل بیم خطر مرتفع می شود.» در حقوق فرانسه، دیوان کشور رأی داده است: «ضرورت مطلق، آشکار و غیر قابل آشکار لازم نیست، همین که شخص به طور معقول به این اعتماد برسد که در خطر است کافی برای دفاع است.» (۴)

چهارم: عمدی بودن تعرض؛ دفاع در برابر جرم عمدی جایز است و ارتکاب جرایم غیر عمدی که عنصر قانونی آن خطاست نمی تواند توجیهگر عمل عمدی دفاع باشد. در واقع باید از حیث عنصر روانی بین حمله و دفاع هماهنگی وجود

داشته باشد. اگر کسی با دیگری به غیر عمد تصادف کند، عمل متقابل که ضرورتاً عمدی است دفاع محسوب نمی شود.

مبحث دوم: شرایط دفاع

این مبحث را در دو بند "ضرورت دفاع" و "تناسب دفاع با خطر یا تجاوز" به پایان می بریم.

بند یکم: ضرورت دفاع

اولین شرط دفاع مشروع، ضروری بودن آن است. به این معنا که غیر از دفاع راه دیگری برای مقابله با عمل متجاوز وجود نداشته باشد. از جمله این که در صورت امکان توسل به قوای دولتی، دفاع جایز نیست. بند "ج" از ماده (۶۲۷) به این نکته اشاره دارد: «..... توسل به قوای دولتی یا هرگونه وسیله آسان تر برای نجات میسر نباشد.» فرض کنیم در حوزه انتظامی، شخص (الف) به شخص (ب) حمله کند، در چنین موقعیتی مدافع می تواند از قوای انتظامی استمداد بخواهد، در صورت عدم استمداد و ارتکاب جرم، نمی تواند عمل مجرمانه را متناسب به دفاع مشروع سازد.»

ذکر عبارت "هرگونه وسیله آسان تر برای نجات" راجع به مقررات شرعی درباره دفاع است.

در متون فقهی این نکته با عبارت «الاسهل فالاسهل» آمده است. امام خمینی (ره) در "تحریر الوسیله" همانند سایر فقها متعرض این موضوع شده اند. ایشان مراتب دفاع را، تذکر به مهاجم، فریاد کشیدن، تهدید کردن، استفاده از دست و اندام، عصا یا شمشیر و بالاخره ایراد جرح و قتل عنوان نموده و با وجود وسیله آسانتر، ارتکاب جرم را به عنوان دفاع تجویز ننموده اند. اما در صورتی که امکان رعایت مراتب فوق نباشد، دفاع به طور مطلق جایز شمرده شده است. (۵)

سؤال اینجاست که آیا فرار می تواند به عنوان یکی از راههای مقابله با حمله یا تعرض باشد؟ به این معنا که آیا با وجود راه فرار، فرد می تواند با توسل به دفاع مشروع مرتکب جرم شود؟

امام خمینی (ره) در "تحریر"، در مورد ارتکاب جرم قتل در صورتی که چاره ای جز فرار برای شخص نباشد احتیاطاً در فرار دانسته اند، ولی اگر هجوم

برای کشتن مدافع باشد یا هجوم به حریم او باشد، مقاتله را حتی در صورتی که مدافع بداند که مقاتله در دفع مهاجم مفید نیست واجب شمرده اند، و در مورد مال - دفاع از مال - از نظر ایشان مقاتله واجب نیست و ترک مقاتله نزدیک تر به احتیاط است. (۶)

در حقوق فرانسه، با سکوت رویه قضایی در مورد فرار، نظر حقوقدانان این کشور این است که چنانچه مهاجم، مجنون یا طفل باشد یا کسی که احترام خاصی نسبت به او لازم است مانند پدر و مادر، فرار لازم است و در صورت امکان، مقابله جایز نیست. (۷)

در حقوق ایران، قانون در زمینه فرار ساکت است. به موجب رأی شماره ۲۶۵۱ مورخ ۲۶/۸/۱۳۱۹ شعبه دوم دیوان عالی کشور: «از ماده (۱۸۴) و مواد مربوط به معافیت از کیفر استفاده نمی شود که امکان فرار برای کسی که مورد حمله به نفس واقع شده موجب باشد که نتواند به اقدام عملی با شرط مرقوم در آن ماده از خود دفاع کند. بنابراین کسی که مورد حمله واقع می شود با امکان فرار مجبور به فرار نیست، بلکه با شرایط مندرج در ماده می تواند از خود دفاع کند.» با توجه به مواردی که گفته شد، چنین به نظر می رسد که امکان فرار نمی تواند زایل کننده حق دفاع باشد؛ زیرا چنانچه بعداً در همین گفتار خواهیم دید، قانونگذار دفاع از جان و مال دیگری را تحت شرایطی جایز دانسته است. در دفاع از دیگری اصولاً امکان فرار برای دفاع محمل منطقی ندارد؛ چه آنکه در صورت امکان فرار برای مدافع، دفاع از دیگری مفهوم خود را از دست خواهد داد. در نتیجه، در دفاع از شخص مدافع نیز فرار نمی تواند زایل کننده حق دفاع باشد.

بند دوم: تناسب دفاع با حمله یا تعرض
در متون فقهی، تجاوز از دفاع ضمان آور است. امام خمینی (ره) در "تحریر" پس از ذکر مراتب دفاع که قبلاً ذکر شد، بیان فرموده اند: «اگر مدافع برای دفاع از حد لازم تعدی نکند و بر مهاجم نقص بدنی یا مالی وارد آید یا منجر به قتل مهاجم شود، خون مهاجم هدر است و برفاعل (مدافع) ضمانی نیست؛ ولی اگر از آنچه برای دفع کافی

است تعدی کند (دفاع غیر متناسب) احوط این است که او ضامن است.^(۸)

در حقوق فرانسه، قسمت اول ماده (۵) - (۱۲۲) قانون جزای آن کشور مقرر داشته: «کسی که در مقام دفاع از نفس خود یا دیگری در قبال اقدام غیرقانونی، در زمان تعرض، مرتکب دفاع ضروری نشود به شرطی که دفاع متناسب با اهمیت تعرض باشد از نظر جزایی مسئول نیست.»

در حقوق فعلی ایران، بند یکم از ماده (۶۱) و ماده (۶۲۵) قانون مجازات اسلامی، متعرض این موضوع شده است. تشخیص تناسب با دادگاهی است که به موضوع رسیدگی می‌کند، اما سه نکته را باید توجه داشت.

اولاً: تناسب از جهت وسایل حمله و دفاع؛ بین دو وسیله بمکار برده شده باید تناسب موجود باشد.

برای مثال: اگر کسی با مشت به دیگری حمله برد و مدافع از چاقو یا اسلحه آتشین استفاده کند، تناسب موجود نیست.

ثانیاً: تناسب از جهت قوای بدنی شخص مهاجم و مدافع؛ آنچه در نکته اول گفته شد باید با در نظر گرفتن قوای بدنی دو طرف لحاظ گردد؛ چه آنکه ممکن است فرد ناتوان وضعیتی در قبال حمله و تهاجم فردی قوی، مجبور به استفاده از وسیله‌ای شود که بآن نتواند ضعف بدنی و جسمی خود را جبران نماید چنین دفاعی ممکن است موجه باشد، برای مثال فرد ضعیف، مجبور استفاده از چاقو یا اسلحه آتشین گردد. برعکس اگر مهاجم فردی ضعیف و ناتوان باشد، ایراد ضرب و جرح شدید به او نمی‌تواند دفاع محسوب گردد. یا این که حمله چند نفر با چوب و چماق به یک نفر او را مجاز می‌سازد که از وسیله یا سلاح گرم یا سرد استفاده نماید.

ثالثاً: بین نوع تهاجم و عمل دفاعی نوعی تناسب ضروری است؛ در نتیجه، کسی نمی‌تواند در قبال فحاشی دیگری مبادرت به ضرب و جرح در مقام دفاع نماید. اداره حقوقی در نظریه مشورتی شماره ۷/۲۲۱۹ مورخ ۷۸/۸/۱، احتمال آبروریزی با ضرب و جرح - چه خفیف و چه

شدید - را مجوز دفاع مشروع شناخته است. این نظریه از جهت ضرب و جرح قابل استناد است؛ زیرا در مقابل ایراد ضرب و برای جلوگیری از ادامه آن دفاع مشروع است ولی در مورد احتمال آبروریزی نمی‌توان به ضرب و جرح توسل جست. البته همیشه لازم نیست جرم انجام شده در مقام دفاع کم اهمیت‌تر از عمل تهاجمی باشد؛ زیرا سرعت و چگونگی حادثه ممکن است نتیجه عمل مدافع را شدیدتر از حمله انجام شده بسازد. در حقوق فرانسه به موجب آرای دیوان کشور و

دادگاهها، ارتکاب قتل به وسیله زنی که مورد تهدید به هتک ناموس قرار گرفته، تیراندازی به سوی گروه مهاجم پس از اخطار به آنها، یا به سوی دزدی که از دیوار خانه‌ای بالا می‌رفته، دفاع مشروع محسوب شده؛ در حالی که تیراندازی به کسی که سیلی به گوش مدافع زده است، تیراندازی به دو نفر مست که مزاحم مدافع شده‌اند، پرتاب خشونت‌آمیز مهاجم به نحوی که دچار شکستگی جمجمه شده است، شکستن دست طفلی که تهدید به پرتاب سنگ به دیگری کرده، حتی ایراد ضرب با بطری بر سر کسی که گلوئی دیگری را گرفته بوده، دفاع مشروع شناخته نشده است.^(۹)

مبحث سوم - موضوع دفاع

سؤال این است که دفاع در قبال چه امر یا اموری مشروع شناخته شده است؟ با ملاحظه مواد (۶۱)، (۶۲۵) تا (۶۲۹) قانون مجازات اسلامی،

دفاع در پنج مورد مجاز است:

- ۱- نفس؛ ۲- عرض؛ ۳- ناموس؛ ۴- مال؛
- ۵- آزادی تن.

۱- دفاع از نفس، عرض و ناموس

دفاع از نفس، ناظر به حیات شخص به طور کلی است؛ در نتیجه، دفاع در برابر هر نوع هجوم یا تعرضی که حیات فرد را به مخاطره اندازد با رعایت سایر اوضاع و احوال و شرایطی که قبلاً گفته شد جایز است.

قانونگذار در دو ماده (۶۱) و (۶۲۵) به ترتیب "ارتکاب جرم"، "قتل" و ضرب و جرح را در مقام دفاع از نفس مجاز شناخته. از سوی دیگر، به موجب ماده (۶۲۹) قتل عمدی به خاطر دفاع را متوقف بر قتل دانسته و مقرر داشته است: «در موارد زیر قتل عمدی به شرط آنکه دفاع متوقف بر قتل باشد مجازات نخواهد داشت:

الف: دفاع از قتل یا ضرب و جرح شدید یا آزار شدید یا دفاع از هتک ناموس خود و اقارب» ملاحظه می‌شود در ماده (۶۱) ارتکاب جرم، در ماده (۶۲۵)، قتل و ضرب و جرح و در ماده (۶۲۹)، قتل عمدی مهاجم در مقام دفاع، مشروع شناخته شده است.

در بادی امر این مواد متناقض به نظر می‌رسد، لیکن با دقت در عبارات آنها چنین حاصل می‌شود که در ماده (۶۲۵) ارتکاب قتل ممکن است عمدی به معنای خاص کلمه نباشد. توضیح اینکه در

در صورتی که مدافع، آگاه از مأموریت مأمور باشد و با این حال در مقابل تعرض به دفاع برخیزد، چنین دفاعی مشروع محسوب نمی‌گردد. تندر دو مقاومت در برابر مأمورین نه تنها دفاع نیست بلکه خود جرم بوده و مستلزم مجازات است.

اولین شرط دفاع مشروع، ضروری بودن آن است. به این معنا که غیر از دفاع راه دیگری برای مقابله با عمل متجاوز وجود نداشته باشد. از جمله این که در صورت امکان توسل به قوای دولتی، دفاع جایز نیست.

موجبات نقض رأی قصاص را فراهم کرده است. موضوعی که در مورد دفاع از ناموس باقی می ماند، مربوط به ماده (۶۳۰) قانون مجازات اسلامی، قتل زانی یا زانیه و هر دو به وسیله شوهر، که قبلاً ماده (۱۷۹) قانون مجازات اسلامی به نحو دیگری متعرض آن شده بود، می باشد که تفسیر آن به طور مختصر در جریان بحث از قتل مهدورالدم بیان گردید.^(۳۱)

۲ - دفاع از مال:

گفتیم که از دیدگاه فقه اسلامی دفاع از نفس با در نظر گرفتن جمیع شرایط و اوضاع و احوال، امر واجب است. در مورد مال اگر قصد مهاجم تنها بردن مال باشد، دفاع واجب نیست. نظر امام خمینی (ره) در «تحریر» این است که: «تعرض برای بردن مال دفاع را واجب نمی سازد، بلکه احوط این است که مدافع تسلیم شود.»^(۳۲)

در حقوق فرانسه، فراز دوم ماده ۵ - ۱۲۲ مجموعه قوانین جزایی آن کشور^(۳۳) مقرر داشته: «کسی که در مقام دفاع برای قطع ارتکاب جنحه یا جنایت علیه مال، مرتکب فعلی غیر از قتل عمد می شود به شرط ضروری بودن و تناسب آن با اهمیت جرم ارتكابی، از نظر جزایی مسئول نیست»

با توجه به این ماده، اولاً: ارتکاب جرم خلافی علیه مال، دفاع را موجه نمی سازد.

ثانیاً: در ارتباط با قتل مهاجم، اغلب موارد قتل نه برای کشتن مهاجم بلکه بر اثر یک خطا صورت می پذیرد. صاحب مال تنها قصد جلوگیری از سارق را دارد، می خواهد او را متوقف کند، مرتکب قتل می شود با اینکه بر اثر یک نوع سوء نیت احتمالی مرتکب قتل می شود، او قصد قتل ندارد، ولی خطر ایجاد آن را می پذیرد، یا اینکه برای جلوگیری از سرقت موقعیتی مرگ آور را برای مهاجم ایجاد می کند. به هر حال در این گونه موارد به جز موارد نادر، مدافع نمی داند نتیجه

واکنش او در قبال تعرض چه می تواند باشد، یک حالت ضرورت او را به ارتکاب قتل مهاجم در دفاع از مال وامی دارد.^(۳۴) در حقوق فعلی ایران

علت موجه ارتکاب جرم برای دفاع به شمار آید؛ مثلاً اگر کسی برای همسر یا خواهر کسی مزاحمت ایجاد کند، او را مجاز به انجام ضرب و جرح و یا آزار نسبت به مزاحم نمی سازد.

در ماده (۶۲۹) قانون مجازات اسلامی، قتل عمد در صورتی که در قبال هتک ناموس به عنف باشد به عنوان دفاع مطرح شده است. رأی اصراری شماره ۴ - ۷۶/۲/۱۶ شعب کیفری دیوان عالی کشور، در ارتباط با دفاع در برابر تجاوز جنسی مستنداً به ماده (۶۱) قانون مجازات اسلامی، حکم قصاص مدافع را نقض کرده است. به موجب این رأی: «با توجه به اینکه متهم ضمن اقرار به قتل اظهار داشته مقتول نیمه نسب در گاراژ در بسته، قصد تجاوز به وی را داشته با در دست داشتن چاقو و تهدید با آن از خارج شدن او از گاراژ جلوگیری نموده و در جریان دفاع مرتکب قتل شده و محتویات پرونده نیز مؤید صحت مدافعات مشارالیه است و طبق ماده (۶۱) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ کسی که در مقام دفاع مرتکب جرمی شود قابل تعقیب و مجازات نیست و بر این اساس محکومیت به قصاص نفس برخلاف قانون می باشد. لذا اعتراض وارد است.....»

با توجه به این رأی، اوضاع و احوالی مانند قصد تجاوز مهاجم، بسته بودن در گاراژ، تهدید با چاقو، جلوگیری از خروج مدافع از گاراژ،

ماده (۲۰۶) قانون مجازات اسلامی، دو نوع قتل عمدی ذکر شده است:

الف - قتل عمدی به معنای خاص کلمه، یعنی قصد قتل و خواست نتیجه مندرج در بند "الف" ماده مرقوم.

ب - قتل در حکم عمدی به صورت انجام کار کشنده بدون خواست نتیجه مندرج در بندهای "ب" و "ج" همان ماده. مثال: در جریان درگیری بین مدافع و مهاجم، اتفاقاً بر اثر ضربه کشنده مدافع، مهاجم به قتل می رسد، که مشمول دفاع مندرج در ماده (۶۲۵) است؛ در حالی که در ماده (۶۲۹) مدافع با قصد قتل چون چاره دیگری ندارد مرتکب قتل عمد مهاجم می شود؛ مانند این که در مقام دفاع در برابر چند نفر که مسلح به سلاح آتشین هستند با قصد قتل و از بین برداشتن مهاجمان مجبور به تیراندازی می شود؛ در اینجا دفاع متوقف بر قتل عمد است و لا غیر.

دفاع از عرض و ناموس؛ قانونگذار در مواد مختلف از کلمات عرض و ناموس در کنار هم استفاده کرده است. عرض در لغت به معنای آبرو، ناموس، شرف؛ و ناموس به معنای عفت، عصمت، پاکدامنی آمده است.^(۳۵)

این دو کلمه را قانونگذار به طور مترادف آورده است و هر دو به معنای آن چیزی است که عرفاً ناموس خوانده می شود. بنابراین، صرف عملی که موجب آبروریزی شخصی شود نمی تواند

به موجب مواد (۶۱) و (۶۲۶) قانون مجازات اسلامی، دفاع در مورد مال شخص مدافع جایز است. در صورت وقوع جرم، مدافع قابل تعقیب و مجازات نیست. اما با توجه به بند "ج" ماده (۶۲۹) قتل عمد - همان‌گونه قبلاً گفته شد - دفاع به این صورت جایز است که جز قتل مهاجم چاره‌ای برای مدافع نباشد. با توجه به مراتب فوق، قتل برای دفاع در برابر جرایمی نظیر تخریب مال، نمی‌تواند دفاع مشروع به شمار آید.

۳- دفاع برای آزادی تن

به موجب اصول سی و دوم و سی و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هیچکس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و تریبی که قانون معین می‌کند. هیچکس را نمی‌توان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل عداقتش ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت مگر در مواردی که قانون مقرر می‌دارد.

این اصول بیانگر حق اقامت و آزادی در رفت و آمد است. تعرض غیرقانونی به صورت منع از چنین آزادی‌هایی پایه دفاع فرد در این‌گونه موارد را می‌سازد. اولین بار قانونگذار در سال ۱۳۵۲ به این موضوع توجه کرد؛ به نحوی که ماده (۴۳) قانون مزبور با اضافه کردن عبارت "آزادی تن خود یا دیگری" دفاع در برابر تهدید نسبت به آزادی تن، وارد مجموعه جزایی گردید. قانونگذار در سال ۱۳۷۰ نیز بازنویسی ماده مرقوم، دفاع در مورد آزادی تن را مجاز شناخت. چنین دفاعی در برابر هر عملی که آزادی تردد را محدود یا سلب کند مانند "حبس غیر قانونی"، "بازداشت غیر قانونی" و "آدم‌ربایی" با در نظر گرفتن سایر شرایط و اوضاع و احوال مشروع به حساب می‌آید. با توجه به بند "ج" ماده (۶۲) قتل عمد تنها در صورت آدم‌ربایی جایز است. منظور از قتل عمد - همان‌گونه که در همین گفتار اشاره شد - به صورت مندرج در بند "الف" ماده (۲۰۶) قانون مجازات اسلامی، یعنی «قتل عمد به معنای خاص کلمه» می‌باشد. در نتیجه، قتل در حکم عمد (بند های ب و ج) ماده (۲۰۶) در سایر موارد جرم علیه آزادی

تن مانند حبس و توقیف و بازداشت غیرقانونی، دفاع محسوب می‌شود.

مبحث چهارم - دفاع از دیگری

انسان علاوه بر این‌که حق دفاع از خود در برابر هجوم و تعرض غیرقانونی را دارد، به لحاظ وظایفی که در برابر خانواده یا اجتماع دارد، مجاز است به دفاع از دیگران برخیزد؛ اما باید توجه داشت که ضرورت امر اخیر کمتر از دفاع از نفس یا ناموس فرد مدافع است.

امام خمینی (ره) در "تحریر"، دفاع از فرد، خواهر، برادر و سایر اقارب حتی خادم فرد را در برابر قتل، مجاز، بلکه واجب شمرده‌اند.^(۱۵)

در حقوق فرانسه به موجب ماده (۵-۱۲۲) دفاع از دیگری مجاز شناخته شده است. برای مثال: آرای دادگاه‌ها و دیوان کشور، دفاع از جنین را با این استدلال که جنین، «دیگری» محسوب نمی‌شود تا ارتکاب جرم به خاطر آن به عنوان دفاع شناخته شود، دفاع مشروع مندرج در ماده فوق نشانده است. مسئول پمپ بنزینی را که برای دفاع از کارمندش به سوی سارقی که او را به پشت خوابانده و تهدید می‌کرده است و به رغم اخطارهای مسئول پمپ بنزین به تهدید خود ادامه می‌داده، تیراندازی کرده، در مقام دفاع مشروع نشانده است؛ و نیز، زخمی کردن یکی از افراد مسلح که مغازه‌ای را محاصره کرده‌اند به وسیله نگهبان فروشگاه با استفاده از تفنگ ساچمه‌ای، دفاع مشروع محسوب شده است.^(۱۶)

قانونگذار ایران در مواد (۶۱، ۶۲۵ تا ۶۲۹) قانون مجازات اسلامی، دفاع از نفس، عرض، ناموس، مال و آزادی تن دیگری را جایز شمرده و از علل موجهه ارتکاب جرم به شمار آورده است. برای قابل قبول بودن چنین دفاعی، به موجب تبصره ماده (۶۱)، شخص مورد هجوم باید ناتوان از دفاع بوده، نیاز به کمک داشته باشد و در مورد دفاع از مال دیگری علاوه بر موارد فوق، مواردی که حفاظت از مال به عهده دفاع کننده بوده یا صاحب مال استمداد کند مشروع به حساب آمده است.

با توجه تبصره ماده (۶۱) و تبصره ماده (۶۲۵)

با وجود شرایط زیر دفاع از دیگری جایز و مشروع است.

- ۱- ناتوانی قربانی از دفاع و نیاز او به کمک؛ هر دو این شرطها باید موجود باشد. منظور از نیاز به کمک، نیاز به کمک مدافع (دیگری) است. بنابراین اگر کسی ناتوان از دفاع باشد ولی نیازی به کمک نداشته باشد (برای مثال مأمورین ذی ربط در محل حاضر باشند) شرایط دفاع از دیگری فراهم نیست.
- ۲- شخص مورد تهاجم درباره دفاع از مال استمداد نماید. در دفاع از نفس و غیره همین‌که شخص ناتوان باشد موجبات دفاع فراهم می‌گردد. در مورد دفاع از مال باید استمداد به عمل آید.
- ۳- درباره دفاع از مال دیگری، نگهبان و کسی که وظیفه دار حفظ مال است، می‌تواند اقدام به دفاع از مال دیگری نماید.

پی نوشت‌ها:

- 1_ Nauveu cade penal francais.p.117.Ayt.122.
- 2_ Rassat Michele . Ibid.p.600.
- 3_ Objectihte.
- 4_ Nauveau Cade Penal francals.Art.122-5.
- ۵- امام خمینی، تحریرالوسیله، جلد یکم، فصل دفاع، مسأله ششم.
- ۶- همان مسئله‌های یازدهم و دوازدهم.
- 7_ Aassal.Ibid.p.402.
- ۸- مرجع پیشین، فصل دفاع از نفس - مسائل ششم و هفتم.
- 9_ Rassat. Ibid.P.403.
- ۱۰- فرهنگ معین، ذیل واژه‌ها عرض و ناموس.
- ۱۱- ر.ک: مجله دادرسی، اشتباه در ارتکاب جرم، شماره چهارم، به قلم نگارنده.
- ۱۲- تحریرالوسیله، فصل دفاع از نفس. مسأله شماره ده.
- 13_ Cade. Penal.
- 14_ Rassat.Ibid.P400.
- ۱۵- امام خمینی، تحریرالوسیله، فصل دفاع از نفس، جلد یکم، مسأله دوم.
- 16_ Nauveau cade Penal Francois.p.119.Ayt.122.